

Die ervaring van Afrikaans as konferensietaal in 'n oorwegend Engelstalige globale omgewing

The experience of Afrikaans as a conference language in a predominantly English-language global environment

BERT OLIVIER

Departement Filosofie
Universiteit van die Vrystaat
Suid-Afrika
E-pos: OlivierG1@ufs.ac.za

Bert Olivier

BERT OLIVIER is Ereprofessor in Filosofie aan die Universiteit van die Vrystaat, Suid-Afrika. Sy werk is interdisiplinêr en sy publikasies omvat artikels en boeke oor 'n breë verskeidenheid van dissiplines soos filosofie, letterkunde, psigoanalise, sosiale teorie, argitektuur- en filmteorie. In 2004 is die Stalsprys vir Filosofie deur die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns aan Bert toegeken, terwyl die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit in 2012 'n Uitsonderlike Professorskap aan hom toegeken het. Hy is ook 'n NNS-gegradeerde navorser, en sy publikasies in populêre media strek oor 'n uitgebreide gebied wat filosofiese, kulturele en sosio-politieke sake insluit.

BERT OLIVIER'S principal position is that of Honorary Professor of Philosophy at the University of the Free State, South Africa. He has published academic articles and books across a wide variety of disciplines, including philosophy, art theory, architecture, literature, psychoanalytic theory, cinema, communication studies and social theory. Bert received the South African Stals Prize for Philosophy in 2004, and a Distinguished Professorship from Nelson Mandela Metropolitan University in 2012. He is also an NRF-rated researcher, and has written extensively in popular media on philosophical, cultural and sociopolitical issues.

ABSTRACT

The experience of Afrikaans as a conference language in a predominantly English-language global environment

A title such as the above may come across as strange, even eccentric, but when it is placed in the global context of the dominance of (particularly American) English, it makes perfect sense to anyone who understands, and is capable of experiencing, the delight of communicating in one's mother tongue with colleagues and friends who do not need one's words to be translated into English. Provisionally this should be understood from the perspective of Heidegger's

Datums:

Ontvang: 2024-04-16

Goedgekeur: 2024-09-30

Gepubliseer: Maart 2025

notion of language as “the house (home) of being”, the ontological implications of which entail the claim that, even if being is more than (human) language, as far as humans are concerned, one can only grasp being insofar as it is encountered in this “house” (language). Heidegger’s notion is matched by Gadamer’s commensurate remark, “Being that can be understood, is language” – again, not a denial of being’s extra- or trans-linguistic ontological status, but simply an affirmation that human beings are ineluctably dependent on language (in the broadest sense of the term) for coming to grips with being in any form or incarnation. To be able to comprehend what is meant by the above claims, Fredric Jameson’s (personal) remark concerning what he termed the “geopolitical aesthetic” has to be clarified. What he meant by this was that, by the final decades of the previous century American cultural values, particularly as embodied in (American) English, had become pervasive in the international cultural sphere, particularly in the guise of Hollywood artefacts – so much so that the only two cultures which, in Jameson’s estimation, were still capable of “holding out” against American encroachment, were the French and the Cuban, both of which produced artefacts which are authentic embodiments of their respective cultures, in the process resisting being swamped by American cultural products.

This interesting phenomenon – a kind of linguistic neocolonialism – was placed in a different perspective when my partner and I attended an educational conference in Osaka, Japan, about 10 years ago. We listened to a presentation where two linguists – a Japanese woman and an English man – reported on the high statistical frequency with which Japanese as a spoken language was pervaded by American-English expressions, even when Japanese equivalents were readily available to the Japanese speakers. The husband-and-wife team of linguists did not offer an explanation for this phenomenon which, one has reason to believe, has counterparts in other linguistic-cultural spheres, including where young Afrikaans-speakers frequently intersperse their Afrikaans with American-English words and expressions, such as “cool”. Nevertheless, the explanation for this ostensibly incongruous phenomenon is not itself linguistic, but anthropological: it is a contemporary variation on the familiar theme of “cargo cults” which, according to anthropologists, lends itself to being interpreted in terms of perceived differences in cultural power pertaining to colonising and colonised cultures, respectively. What are “cargo cults”? These are quasi-religious movements among “primitive” (“premodern”) people that centre on the belief that the ancestors would send them shiploads of “cargo” (or “goods”) comprising western artefacts such as guns, jewellery and other trinkets, to enable them to gain cultural independence and prosperity. In other words, the “cargo” is a metonymy for the superior colonial (or colonising) culture. Today the increasing appearance of American-English words and phrases, seamlessly interwoven in sentences spoken in other languages, signifies a contemporary manifestation of “cargo cults”, albeit in non-religious form. Like the “cargo” which, in earlier beliefs, would impart unheard-of power to previously disempowered people, the interspersions of such words and phrases in spoken sentences of other languages (including Afrikaans) signifies a similar (unconscious) aspiration to the neocolonial cultural power metonymically represented by these American-English linguistic migrants. The point of this anthropological digression is that, speaking a language like Afrikaans in public, without recourse to the cultural flotsam and jetsam of (especially American) English – which may take a conscious effort – brings the rich reward of enjoyable cultural self-empowerment to those who engage in it.

This enriching experience may take several forms, one of which is the philosophical exchange between colleagues at the biennial conference(s) of the NAWG (Nederlands-Afrikaanse Wysgerige Vereniging, or Dutch-Afrikaans Philosophical Society), conducted in

either Afrikaans, Dutch or Flemish among participants who – given the fundamental linguistic similarities of these three languages – understand one another. But it is not only mutual understanding that is at stake here. In terms of Heidegger’s characterisation of language as “the house of being”, it means that there is something about mother-tongue speech (and writing) that activates a “homecoming” of sorts. What this means is that, if language may generally be seen as essential for understanding the being of things and events – and not only that, but “being as such” – then the first language a human being learns (in the sense that she or he gains competence in the language) could be regarded as occupying a kind of paradigmatic place in this “relationship”, if it could be called that, between language and being. “Language is the house of being” denotes an intimate relationship, even a primordial “oneness” of language and being, although, paradoxically – as noted – the one cannot be reduced to the other. Put differently, in some distorted or perverted forms of language-use, “being” could be said to be “not at home” (think of the discourse of “woke” culture), while “being” ineluctably exceeds language in a manner that is inaccessible to the latter; as soon as being is articulated in language, it has been brought into its ambit, or perhaps rather, being has entered its linguistic home, as it were. The argument concerning mother tongue language is that, given the above, it is – metaphorically speaking – the first “home of being” with which a person becomes familiar, and every subsequent ontological “home” (or “house”) of language that such a person may get to know, will be appropriated on the basis of the familiarity that he or she has with their first, paradigmatic linguistic home. This does not mean that any second or third linguistic home may not become as familiar as the first one – after all, given the translatability of one language to another presupposes the “primordial” oneness of language – but the paradigmatic status of the first natural language to instantiate language in the more encompassing sense remains, as demonstrated in the oft-encountered remark, “As one would say in (for example) Afrikaans...” (followed by the apposite saying). These considerations are brought to life at the biennial conferences of the Nederlands-Afrikaanse Wysgerige Vereniging (Dutch-Afrikaans Philosophical Society), rotating between Holland, Belgium and South Africa, when participants from these three countries communicate with one another in their own historically and semantically, as well as syntactically related language(s), which – for the duration of the conference(s) – seem to escape the global context where American English dominates.

Having written predominantly in English during the apartheid years, it was a kind of liberation for myself to rediscover the graphic qualities of Afrikaans as a written language, and in the context of the NAWG conferences this turned out to be the case, too, for spoken Afrikaans, for reasons mentioned above. What has to be added is that, in contrast with speaking Afrikaans socially, among friends – when one relies mostly on colloquial Afrikaans – speaking it among philosophical colleagues from three different, but linguistically closely related language groups, seems to concentrate one’s linguistic powers of articulation to the point where one truly enters the “house of being” through the language one speaks. This is demonstrated by discussing two papers presented by a Dutch and a Flemish delegate, respectively, at one of these conferences, and by showing how thinking and speaking combine – during the ensuing discussions – to “guard” the house of being, namely language in the guise of one’s mother tongue.

KEYWORDS: Afrikaans-speaking, American English, Gadamer, globalisation, Heidegger

TREFWOORDE: Afrikaanssprekend, Amerikaanse Engels, Gadamer, globalisering, Heidegger

OPSOMMING

'n Titel soos die bostaande mag eienaardig, selfs eksentriek voorkom, dog wanneer dit in die globale konteks van die dominansie van (hoofsaaklik Amerikaanse) Engels geplaas word, is dit volkome sinvol vir 'n moedertaal-spreker. Voorlopig kan dit verstaan word vanuit Heidegger se opvatting van taal as “die huis (tuiste) van syn”. Daar moet verduidelik word wat ek hiermee bedoel, en daarvoor begin ek deur op Fredric Jameson se opmerking oor die “geopolitiese estetiese” (“geopolitical aesthetic”) uit te brei, wat daarop neerkom dat, teen die laaste dekades van die vorige eeu, Amerikaanse kultuur – veral in Hollywood-gewaad – die internasionale sfeer deurtrek het, met die gevolg dat die enigste twee kulture wat volgens Jameson nog daarteen “uitgehou” het, die Franse en die Kubaanse was. Hierdie interessante verskynsel is in 'n ander perspektief geplaas toe ek en my lewensmaat ongeveer 10 jaar gelede 'n opvoedkundige konferensie in Osaka, Japan, bygewoon het, en die ervaring gehad het van twee Japannese taalkundiges wat 'n referaat gelewer het oor die statistiese frekwensie waarmee Japannese se eie spreektaal met Amerikaans-Engelse uitdrukkings deurspek is – waarvoor hulle geen verklaring aangebied het nie. In die lig van die internasionale (neokoloniale) dominansie van Amerikaanse Engels is dit egter geensins verbasend nie, en vind 'n mens dieselfde verskynsel in die geredelikheid waarmee veral jong Afrikaanssprekendes Amerikaans-Engelse uitdrukkings (byvoorbeeld “cool”) in hul spreektaal gebruik. Die verklaring is myns insiens voor die hand liggend, en kan aan die hand van die antropologiese verskynsel van “cargo cults” (“vragkultusse”) verduidelik word, wat 'n metonimiese verklaring van artefakte insluit. Teen hierdie agtergrond word daar dan aandag geskenk aan die genot wat 'n mens ervaar wanneer jy jou by konferensies van die Nederlands-Afrikaanse Wysgerige Vereniging tussen Afrikaans- en Nederlandssprekende kollegas bevind. Die *redes* hiervoor word op verskillende vlakke geformuleer, insluitende die kulturele, psigologiese, taalkundige en filosofiese, waar laasgenoemde met die fenomenologiese betekenis en implikasies van die talige leefwêreld te make het.

Inleiding: Amerikaans-Engelse taaldominansie en “vragkultusse”

Language is the flower of the mouth. In language the earth blossoms toward the bloom of the sky. (Martin Heidegger, 1971:99)

'n Titel wat van die ervaring van Afrikaans as konferensietaal in 'n oorwegend Engelstalige globale omgewing melding maak, en wat met die praat van Afrikaans in 'n oorwegend neokoloniale, “Amerikaniserende” Engelstalige omgewing in verband staan, mag eienaardig, en selfs eksentriek voorkom, dog wanneer dit in die globale konteks van die dominansie van Amerikaanse Engels geplaas word, is dit volkome sinvol vir 'n Afrikaanse moedertaalspreker. Dit is immers onontkenbaar dat ons vandag vir 'n geruime tyd reeds die internasionale uitwerking van neokoloniale magsverhoudinge kan waarneem, waarbinne onderlinge taalverhoudinge eweneens verstaan moet word. Michael Hardt en Antonio Negri beweer in hierdie verband (Hardt & Negri, 2001: 246; kyk ook Olivier, 2019a):

Little by little, after the Vietnam War the new world market was organized: a world market that destroyed the fixed boundaries and hierarchical procedures of European imperialisms. In other words, the completion of the decolonization process signaled the point of arrival of a new world hierarchization of the relations of domination – and the keys were firmly in the hands of the United States. The bitter and ferocious history of the first period of decolonization opened onto a second phase in which the army of command wielded its power less through military hardware and more through the dollar.

Met bostaande karakterisering van wat in wese op 'n situasie van globale neokolonialisering neerkom, moet onthou word dat, sedert 1994 (toe Suid-Afrika na 'n konstitusionele demokrasie oorgegaan het), die toenemende klem op Engels as amptelike taal – of as *lingua franca* – geplaas is, wat geleidelik die vermindering van Afrikaanstalige konferensies tot gevolg gehad het. Op sigself is dit op pragmatiese gronde verdedigbaar wat interpersoonlike kommunikasie by vakkundige en ander konferensies betref, dog die (negatiewe) uitwerking daarvan op die voortgaande gebruik van Afrikaans as vaktaal – verbaal sowel as skriftelik – kan nie onderskat word nie. Verreweg die grootste aantal vaktyskrifte in Suid-Afrika word tans in Engels gepubliseer, en tydskrifte wat vroeër artikels in sowel Afrikaans as Engels gepubliseer het, beperk sodanige publikasie deesdae merendeels tot Engels. Met hierdie veranderinge in 'n mens se taalomgewing oor die afgelope drie dekades in gedagte, sal dit waarskynlik nie vreemd voorkom om te verneem dat Afrikaanssprekende kongresgangers – of meer spesifiek, *hierdie* kongresganger – besondere genot uit hul deelname aan konferensies put nie, waar hulle die toenemend-rare ervaring beleef, om referate (asook die beperkings wat hieruit voortvloei) in Afrikaans te lewer. Indien 'n mens onproblematies in Engels kan kommunikeer, is dit in pragmatiese terme (vanselfsprekend) maklik om aan Engelstalige konferensies deel te neem, en tog ervaar 'n mens die Afrikaanse ekwivalent hiervan anders. Waarom? Dit het myns insiens met die fenomeen van 'n mens se “taaltuiste” te make.

Hierdie verskynsel kan vanuit Heidegger se opvatting van taal as “die huis (tuiste) van syn” verstaan word. Om te verduidelik wat ek hiermee bedoel, kan van Fredric Jameson se opmerking oor die “geopolitiese estetiese” (“geopolitical aesthetic”), uitgegaan word – 'n opmerking wat hy in die 1990's gedurende 'n persoonlike gesprek met my gemaak het, tydens 'n besoek aan die (destydse) Universiteit van Port Elizabeth. Om sinvol hierop uit te brei, moet 'n mens daarvan kennis neem dat, teen die laaste dekades van die vorige eeu, Amerikaanse kultuur – en hiermee het ek veral Hollywood-kultuur in gedagte – die internasionale sfeer as neokoloniale mag deurtrek het. Jameson het hierna verwys as die “geofisiese estetiese” (“the geophysical aesthetic”). As gevolg hiervan was daar gedurende hierdie tyd slegs twee kulture wêreldwyd wat volgens Jameson nog teen sodanige Amerikanisering “uitgehou” het, naamlik die Franse en die Kubaanse.

In die diskussie wat gevolg het, het dit duidelik geword dat hy die globale, internasionale verspreiding van Amerikaanse kulturele waardes aan die hand van Amerikaanse Engels – meer in die besonder in die gewaad van Hollywood-rolprente – gedurende die laaste dekades van die vorige eeu in gedagte gehad het. Vandaar Jameson se oortuiging dat dit nog slegs die bogenoemde twee kulture was – die Franse en die Kubaanse – wat in staat was om via die skepping van kulturele produkte as egte beliggaming van hul onderskeie kulture, suksesvolle weerstand teen die Amerikaanse kulturele hegemonie te bied. Nodeloos om te beklemtoon, kan 'n mens spesifieke kulturele uitwerkings van hierdie interessante hegemoniese verskynsel op ander tale en taalgebruike te wagte wees.

Sodanige wydverspreide kulturele uitwerkings is tydens die geleentheid om ongeveer tien jaar gelede aan 'n opvoedkundige konferensie in Osaka, Japan, deel te neem, in perspektief geplaas. Gedurende een van die aanbiedings deur twee taalkundiges – 'n Engels-Japanese egpaar – is daar oor die verrassend-hoë statistiese frekwensie van Amerikaans-Engelse uitdrukings in alledaagse, gesproke Japannees verslag gedoen. Hierdie verskynsel, dat gesproke Japannees met Amerikaanse uitdrukings deurspek is, bestaan in weerwil van die feit dat Japannees ekwivalente geredelik, sonder uitsondering, vir die bevoorkeurde Amerikaanse sinsnedes of woorde beskikbaar is.

Die twee taalkundiges het geen verduideliking vir die eienaardige verskynsel aangebied nie, en het alleenlik in statistiese terme op die verstommende toevlug van Japannese tot Amerikaanse taalfragmente tydens alledaagse kommunikasie gekonsentreer. Waarop dit 'n mens se aandag gevestig het, is die feit dat hierdie linguistiese leenfenomeen nie tot moedertaal-Japaneessprekendes beperk is nie, maar inderdaad oor 'n breë spektrum opmerklik is, insluitende (veral jong) Afrikaanssprekendes. Immers: uit alledaagse ervaring weet 'n mens byvoorbeeld dat dit niks buitengewoon is om die Amerikaans-Engelse uitdrukking, dat iets “cool” is, in Afrikaanse spreektaalgebruik teë te kom nie.

Waarom moet 'n mens hierdie taalverskynsel toeskryf? Dit mag verrassend wees dat die verklaring daarvoor nie noodwendig linguisties is nie, maar antropologies. Dit is 'n tydgenootlike weergawe van die bekende antropologiese tema van “vragkultusse” (“cargo cults”). Op die vraag, wat “vragkultusse” behels, is dit insiggewend dat Lindstrom (2018) Peter Worsley aanhaal waar hy in die 1950's van vragkultusse skryf dat hulle neerkom op:

...strange religious movements in the South Pacific [that appeared] during the last few decades. In these movements, a prophet announces the imminence of the end of the world in a cataclysm which will destroy everything. Then the ancestors will return, or God, or some other liberating power, will appear, bringing all the goods the people desire, and ushering in a reign of eternal bliss.

Hieruit kan 'n mens in diskoersanalitiese terme aflei dat hierdie eienaardige verskynsel met die verlies en herwinning van kulturele mag (van mense onder koloniale heerskappy) te make het, soos uit die gebruik van die frases, “liberating power” en “goods the people desire” blyk. “Diskoers” word as “taal in die diens van magbevordering” (Olivier, 2009) in die konteks van sosiale verhoudinge verstaan (waar “taal” in die breë sin begryp word van enige teken wat interpreteerbaar is, vanaf woorde tot beelde). Opsommend kan beweer word dat “vragkultusse” kwasi-godsdienslike bewegings onder “primitiewe” (met ander woorde “pre-moderne”) mense is (of was), wat om die oortuiging wentel, dat die voorouers skeepsvragte (“cargo”) bestaande uit Westerse kulturele artefakte soos juwele, vuurwapens, ensovoorts, aan hulle sou stuur, om hiermee langs mimetiese weg kulturele mag en onafhanklikheid te verwerf. Anders gestel, is “vrag” 'n metonimie vir die meerderwaardige, magtiger koloniale kultuur.

Teen hierdie agtergrond kan 'n mens dus sê dat, analoog aan die verskynsel van “vragkultusse”, die opvallende huidige gereeldheid waarmee Amerikaans-Engelse woorde en frases hul verskyning in ander tale maak, naatloos ingewef in die anderstalige sinne, dieselfde antropologiese sinlading as “vragkultusse” vertoon, naamlik, om as metonimie vir die (Amerikaanse) kultuur, wat op onbewuste vlak as meerderwaardig ten opsigte van jou eie kultuur ervaar word, te figureer – weliswaar in 'n niegodsdienslike, sekulêre sin. Dit is asof hierdie, bykans onwillekeurige, invoeging van frases wat met die gewaande “magtigste” wêreldkultuur geassosieer word, die anderstalige spreker via taal-mimese met ongekende kulturele mag beklee. Genoemde Amerikaanse taalmigrante wat hul opwagting in byvoorbeeld Japanees of Afrikaans maak, is simptome van die onbewuste kulturele of sosiale aspirasies van die spreker.

Hoe kan 'n mens hierdie wesenlik neokoloniale tendens aktief beveg? Soos ek voorheen geargumenteer het (Olivier, 2019a), bestaan die taak van wat breedweg as dekolonialisering verstaan kan word, vandag daarin om neokolonialisme (soos vroeër getipeer) op beide politiek-ekonomiese as kulturele vlak te weerstaan. Sodoende sou jy nie slegs verhoed dat 'n land soos Suid-Afrika eensydig deur ander moondhede as 'n bron van ekonomiese verryking misbruik word nie, maar terselfdertyd die neiging in die rigting van monolingualisme of eentaligheid

bestry. ’n Veeltalige benadering tot skool- en universiteitsopvoeding – wat vanselfsprekend kulturele winste sou oplewer – sou myns insiens noemenswaardig tot ’n sodanige projek bydra.

Taal as “Die huis van syn”

Die rede vir die voorafgaande antropologiese uitweiding is om beter te kan verstaan waarom die gebruik van Afrikaans as spreektaal in die openbaar, *sonder* enige toevlug tot die kulturele opdrifsels van Amerikaanse Engels (wat moontlik ’n doelbewuste poging sou verg), met ’n ryk beloning van genotvolle kulturele selfbemaagtiging vir diegene wat hierdie taalavontuur onderneem, gepaardgaan. Sodanige verrykende belewenis kan natuurlik wyd-uitteenlopende vorme aanneem, soos byvoorbeeld wanneer – soos al meer as een keer met my en my lewensmaat gebeur het – ’n mens onverwags ’n mede-Afrikaansspreker in die vreemde raakloop. “Raakloop” impliseer hier vanselfsprekend dat jy daarvan bewus gemaak word dat die persoon of persone Afrikaanssprekend is, onder andere wanneer jy hulle met mekaar hoor praat, of andersom, en nie skaam is om jou verrassing ten aanhoor hiervan met hulle te deel nie (of andersom). Gewoonlik gee dit aanleiding tot ’n opgewonde gesprek oor die vreugde van sodanige onwaarskynlike ontmoeting, en moontlik selfs toevlug tot ’n restaurant of koffiewinkel om mekaar daar oor ’n drankie beter te leer ken. Soortgelyke onvoorspelbare ontmoetings is soos ’n oase in die woestyn, juis omdat ’n mens in daardie situasie vrye teuels aan kommunikasie in Afrikaans kan gee. En hoe vreemder die kultuur waarin jy jou bevind – soos die Chinese, of Koreaanse – hoe meer opwindend is die wedersydse uitruil (in Afrikaans) van ervaringe in die vreemde omgewing.

’n Ander, ietwat verskillende beliggaming van die genotservaring wat met ongebreidelde in-gesprek-tree met (onder andere) Afrikaanssprekendes gepaardgaan, word by die tweejaarlikse konferensies van die NAWG (Nederlands-Afrikaanse Wysgerige Vereniging) aangetref (kyk byvoorbeeld Olivier, 2017), waar deelnemers mekaar vanweë die fundamentele taalkundige ooreenkomste van hul onderskeie moedertale redelik goed verstaan. Die verskil is natuurlik dat ’n mens nog steeds Afrikaans praat, maar ook onder andere met Nederlandssprekende kollegas en vriende. Daarbenewens word referate in enige van hierdie verwante tale aangebied, met die verstandhouding, dat enige moontlike misverstand aan die hand van vrae en antwoorde gedurende besprekingstyd opgeruim kan word ten einde spesifieke stellings te verhelder, indien nodig. En ten tye van die informele gesprekke wat met teetyd en maaltye gepaardgaan, floreer die genieting van die mees natuurlike en spontane tongval waarmee ’n mens vertrou is – jou moedertaal. Terselfdertyd word wedersydse begrip hierdeur bevorder vanweë die verrykende uitwerking van die wisselwerking van die verwante tale – dit is juis die idiomatiese verskille wat ’n mens se begrip, nie alleen van die ander taal nie, maar ook van jou eie taal van semantiese skakerings voorsien wat ’n mens óf vergeet het, óf vir die eerste keer ontdek.

Dog is dit nie slegs wedersydse begrip wat hier op die spel is nie. Veeleer is dit die feitlik vóórbewuste gemak waarmee woorde en sinne hulself moeiteloos inspan, sonder ’n sweem van intellektuele afstand of inspanning. Soos iemand wat hom- of haarself in ’n rivier van woorde werp en tot hul verbasing soos ’n otter in die water baljaar. Eva Hoffman, wat as Poolse immigrant – eers na Kanada en later na Amerika – met jare van moeitewolke skool- en universiteitstudie van Engelse letterkunde en literêre teorie agter die blad, uiteindelik besef het dat sy tot op dié punt van taalvertroutheid met Engels (vergelykbaar met haar kennis van Pools) gevorder het, stel dit onverbeterlik waar sy skryf (Hoffman, 1989: 329-330):

But this is the most important thing: that it was in English, and that English spoke to me in a language that comes from below consciousness, a language as simple and mysterious as a medieval ballad, a gnostic speech that precedes and supersedes our analytic complexities...

...Perhaps I've read, written, eaten enough words so that English now flows in my bloodstream. But once this mutation takes place, once the language starts speaking itself to me from my cells, I stop being so stuck on it. Words are no longer spiky bits of hard matter, which refer only to themselves. They become, more and more, a transparent medium in which I live and which lives in me – a medium through which I can once again get to myself and to the world.

Die sinsnede, “can once again”, in die laaste reël van bostaande aanhaling is ’n verwysing na Pools, die taal waarin sy haarself en die wêreld kon “bereik”, en waarmee sy opgegroeï het, in vergelyking waarmee Engels aanvanklik, soos iets vreemds, ’n “eksterne” bestaan gehad en doelbewus deur haar gemanipuleer moes word. In die talige en taal-gekonstitueerde ontmoetingsveld wat die NAWG-konferensie ontsluit, vind ’n vergelykbare herowering van die deursigtigheid en deurleefdheid van Afrikaans plaas, so asof taal die spreker praat, en nie andersom nie. Dit is moontlik verstaanbaar in die lig van die feit dat ’n mens (as univerteitsdosent) jouself gewoonlik in so ’n mate in ’n Engelstalige pedagogiese omgewing bevind, dat dit soms voel asof jy van Afrikaans vervreem word. Wanneer jy jou opnuut in ’n outentieke taaltuiste bevind, word jy die medium waardeur taal sigself laat hoor, en waarna jy kan luister.

Hierdie belewenis van die prioriteit van taal bo die spreker vind in Martin Heidegger se filosofie weerklank, met die gevolg dat ’n mens die hernude indompeling in die stroom van jou moedertaal by hierdie konferensies deur ’n Heideggeriaanse lens kan verstaan. Heidegger verstaan taal as “die huis van die syn”. In die *Letter on Humanism* skryf hy (1998:239):

But what “is” above all is being. Thinking accomplishes the relation of being to the essence of the human being. It does not make or cause the relation. Thinking brings this relation to being solely as something handed over to thought itself from being. Such offering consists in the fact that in thinking being comes to language. Language is the house of being. In its home human beings dwell. Those who think and those who create with words are the guardians of this home. Their guardianship accomplishes the manifestation of being insofar as they bring this manifestation to language and preserve it in language through their saying.

In denke kom syn tot taal. Hoe so? Dit is waarskynlik vir die meeste mense duidelik dat ’n mens op intuitiewe wyse kan dink – in daardie vlietende oomblik wanneer ’n insig voor jou geestesoog verbyflits, wanneer dit deurbreek na wat as ’n “Aha-Erlebnis” (of ’n “Eureka-moment”) bekendstaan. Dog hoe verbete jy ook al mag poog om aan daardie woordelose denkpeiling vas te hou, sou jy telkens daarin faal indien jy nie die syn van jou denk-onder-werp (of is dit voor-werp?) in die taalhuis wat daaraan behoort, verwelkom nie. Kortweg: vir ’n intuitiewe in-sig om sin-volle syn te verower, moet denke in taal uitmond. En die taal waartoe dit die maklikste toegang verkry, is die taal wat moeiteloos, sonder bemiddelende ver-taling, die syn van dinge (of ontologies gestel, syndes) verklank.

Moontlik gebeur dit wat hier bo beskryf is, met opvallende moeiteloosheid by hierdie NAWG-konferensies, juis vanweë die feit dat hulle soos eilande in ’n internasionale see van Engels redding vir die taaldrenkeling bring. In Heidegger se bekende metaforiese terminologie (vir meer hieroor, kyk Olivier, 1998) verteenwoordig hulle ’n gesogte voorportaal van die huis van syn, waarin ’n mens telkens tuis voel wanneer jou denke en woorde dit ontsluit en jy jou

tussen ander bewoners van die huis bevind. Saam tree julle as bewakers van hierdie huis op, aan die hand van die woorde en sinne waartoe julle mede-denke toegang vind. Heidegger se filosofiese karakterisering van taal as “die huis van syn” het dus die implikasie dat die vroegste taal wat ’n mens aanleer, die eerste “kamer” in die “huis van die syn” is wat jy bewoon – immers: taal in die geheel daarvan is die “huis van syn”, en by wyse van spreke leer jy weldra ander “kamers” daarvan in ’n mindere of meerdere mate ken (soos wat Eva Hoffman dit uitnemend met die “kamer” van Engels gedoen het), ofskoon jy miskien nie so intiem vertrou raak met hulle as met daardie eerste “kamer”, met al die meubels, skilderye en ander voorwerpe wat dit herkenbaar maak nie. In watter mate ’n mens se geworteldheid in jou eerste taal – die (moeder-)taal wat jy in jou “oorspronklike omgewing” aanleer – die “grond” uitmaak waarop alle ander taalverwerwing steun, blyk uit hierdie ryk geskakeerde opmerking van Heidegger (1971:98-99):

It is just as much a property of language to sound and ring and vibrate, to hover and to tremble, as it is for the spoken words of language to carry a meaning. But our experience of this property is still exceedingly clumsy, because the metaphysical-technological explanation gets everywhere in the way, and keeps us from considering the matter properly. Even the simple fact that we Germans call the different manners of speaking in different sections of the country *Mundarten*, modes of the mouth, hardly ever receives a thought. Those differences do not solely nor primarily grow out of different movement patterns of the organs of speech. The landscape, and that means the earth, speaks in them, differently each time. But the mouth is not merely a kind of organ of the body understood as an organism – body and mouth are part of the earth’s flow and growth in which we mortals flourish, and from which we receive the soundness of our roots. If we lose the earth, of course, we also lose the roots.

Hieruit volg dat jou verhouding met jou moedertaal – die taal wat soos geen ander in die landskap en streek van jou grootwording geanker is – volgens Heidegger “oorspronklik” is. Anders gestel, kan beweer word dat die eerste taal wat jy verower – wat jy alleenlik kan regkry indien dit jou *eerste* verower – ’n soort paradigmatiese rol in die “verhouding” tussen syn en taal speel.

Wat beteken “paradigmaties” hier? Die etimologie van die term word as volg aangedui (*Online etymology dictionary*):

...late 15c., “an example, a model,” from Late Latin *paradigma* “pattern, example,” especially in grammar, from Greek *paradeigma* “pattern, model; precedent, example,” from *paradeiknynai* “exhibit, represent,” literally “show side by side,” from *para-* “beside” (see *para-* (1)) + *deiknynai* “to show” (cognate with Latin *dicere* “to show;” from PIE root *deik-* “to show,” also “pronounce solemnly”). In 20c. it began to be used in the more specific philosophical sense of “logical or conceptual structure serving as a form of thought within a given area of experience,” especially in Thomas Kuhn’s “The Structure of Scientific Revolutions” (1962).

Die verwysing na Kuhn (1962) is besonder waardevol hier, vir sover dit die betekenis van *paradigma* as “patroon”, “voorbeeld” en “model” in die (natuur-)wetenskapsgeskiedenis lokaliseer. By Kuhn dra dit die betekenis, eerstens, van ’n funderende eksperiment wat as toetssteen funksioneer vir die wyse waarop die werklikheid, asook die aard van kennis, in die wetenskap verstaan word. Meer algemeen beteken dit dus, in die tweede plek, die ontologiese (werklikheids-) en epistemologiese (kennis-)onderbou waarop die wetenskap gefundeer is.

Aanvanklik het Kuhn dit met verwysing na die natuurwetenskap – in die besonder die fisika – aangewend om tussen verskillende “paradigmatiese” opvattinge daarvan te onderskei (soos die Aristoteliese, die Newtoniaanse en die Einsteiniaanse), maar namate sy gebruik van die term bekend geword het, het dit in ’n wyer konteks byval gevind as indeks van onderliggende, wisselende ontologiese en epistemologiese opvattinge binne onderskeibare wetenskappe (vergelyk Olivier, 1984 vir ’n uitbreiding hierop).

In die lig hiervan is dit geen oordrywing om te beweer dat die eerste taal wat ’n mens aanleer – jou moedertaal – “paradigmaties” is vir alle ander tale wat ’n mens later mag verwerf nie, spesifiek in die betekenis van “paradigma” soos hier bo verduidelik. Dit mag wel so wees dat dit moeilik is om sekere idiomatiese uitdrukkings in een taal getrou in ’n ander taal te vertaal, selfs wanneer ’n ekwivalente idioom in die ander taal bestaan, maar desnietemin is ’n mens geneig om sodanige idiomatiese gesegdes wat jy in ’n ander taal teëkom, in jou eie taal te probeer vertaal. Myns insiens is die rede hiervoor juis daarin geleë dat jy steeds probeer om die “egte” betekenis daarvan te peil, en waar is dit beter om daarvoor te soek as in jou “eie” taal? Die volgende aanhaling uit Heidegger se *Letter on Humanism* werp meer lig op hierdie bewering (1998:254):

We usually think of language as corresponding to the essence of the human being represented as *animal rationale*, that is, as the unity of body-soul-spirit. But just as ek-sistence – and through it the relation of the truth of being to the human being – remains veiled in the *humanitas of homo animalis*, so does the metaphysical-animal explanation of language cover up the essence of language in the history of being. According to this essence, language is the house of being, which is appropriated by being and pervaded by being. And so it is proper to think the essence of language from its correspondence to being and indeed as this correspondence, that is, as the home of the human being’s essence.

But the human being is not only a living creature who possesses language along with other capacities. Rather, language is the house of being in which the human being ek-sists by dwelling, in that he belongs to the truth of being, guarding it.

’n Mens moet daarop let dat, wanneer Heidegger skryf dat die mens, wat aan die waarheid “behoort”, in taal, die huis van syn, ek-sisteer (van die Latyn, *existere*, wat letterlik “tegemeetstaan” beteken), hy dit in normatiewe sin bedoel. Anders gestel: nie alle mense leef in ooreenstemming met die vermoë, om so te ek-sisteer nie, al is dit so dat alle mense potensieel daarvoor beskik. Tweedens (soos vroeër kursories opgemerk) is dit ook belangrik om te onthou dat Heidegger nie beweer dat taal en syn sinoniem of identies is nie, met ander woorde dat syn in die omvattendheid daarvan linguisties van aard is nie. Syn oorskry taal, maar dit “bewoon” taal in die sin dat taal die enigste kommunikeerbare modus is waarin ’n mens enige synde (entiteit), of selfs die syn as sodanig, kan begryp of verstaan. Een van Heidegger se voormalige studente, Hans-Georg Gadamer, stel dit kernagtig soos volg (2004: 470): “*Being that can be understood is language*”. Soos daaruit blyk, is syn (“being”) *nie* tot taal reduseerbaar nie; taal (in die omvattende sin, wat ook beelde insluit) is egter ’n *voorwaarde* vir die verstaan van die syn.

Die rede waarom dit noodsaaklik is om hierdie taal-ontologiese insig in gedagte te hou, is om langs hierdie weg beter te kan verstaan waarom die “eerste kamer van die huis van syn” wat ’n mens betree – jou moedertaal – ’n paradigmaties-bevoorregte plek ten opsigte van sinsverstaan bekleed. En wanneer ’n mens jouself tussen ander mense bevind wat eweneens aanvanklik hierdie “synskamer” bewoon het, gedy interpersoonlike, taalbemiddelde verstaan ten beste. Dit is onder andere die geval by NAWG-konferensies.

Die “denk- en taalomgewing” van ’n NAWG-Konferensie

Die term, “taalomgewing” is eintlik vanselfsprekend, maar aangesien daar by hierdie konferensies verskeie – weliswaar verwante – tale betrokke is, kan ’n mens eintlik meer akkuraat van “tale-omgewing” praat. Maar waarom dit met denke in verband bring? Vroeër is Heidegger (1998:239) se bewering onder die loep geneem, dat taal die “huis van syn” is, en dat denkers sowel as digters (breedweg, almal wat taal op deurdagte, skeppende wyse aanwend) via hul aktiwiteit hierdie synstuipe bewaak. By ’n konferensie soos dié van die NAWG geskied sodanige aktiewe bewaking van die synshuis op ’n besondere wyse, aangesien daar minstens twee aanverwante tale benut word, om insigte wat deur denke verower is aan die hand van elke spreker se moedertaal aan ander lede van hierdie denk- en taalgemeenskap te kommunikeer.

Wat is so besonder aan hierdie interpersoonlike kommunikasie aan die hand van Afrikaans en Nederlands? ’n Mens moet nie uit die oog verloor dat hierdie konferensies in die veld van filosofie beweeg nie, dit wil sê dié dissipline waar dit by uitstek oor *denke* gaan. Wat is denke? Dit mag ’n oorbodige vraag skyn te wees; almal weet immers wat denke is, nie waar nie! Tog sou die meeste filosowe – indien nie almal nie – daarop wys dat die *aktiwiteit* van “dink” geensins vanselfsprekend is nie. Wat ’n mens gewoonlik op naïewe wyse as denke verstaan, kan met die manier waarop ’n vaardige motorbestuurder intuïtief-onnadenkend deur verkeer vleg – sonder om doelbewus daarop te konsentreer – vergelyk word, in teenstelling met ’n leerling-motorbestuurder, wat deurentyd op elke handeling agter die stuurwiel moet konsentreer. Denke in die filosofiese betekenis daarvan is denk-*handeling*, en nie die onreflektiewe (en onrefleksiewe) bewussyn wat met jou alledaagse doen en late gepaardgaan nie. Denke is daarom juis in ’n meerdere of mindere mate “teen die stroom”.

Heidegger se treffende metafoor van “*Holzwege*” (“woudpaaie”) is ’n begrip wat ’n mens in staat stel om te verstaan wat “denke” in die aktiewe sin van die woord beteken. Volgens die vertalers van Heidegger se bundel, *Holzwege*, is dit ’n uiters meersinnige begrip (Heidegger, 2002: ix; kyk ook p. v). Enersyds benoem *Holzwege* voetpaaie in ’n woud wat na ’n oopte (“clearing”) lei waar hout gekap word, en andersyds na woudpaaie wat vroeër hierdie doel gedien het, maar tans in die woud doodloop. Edgeworth (2006) verduidelik die “oopte” as volg:

At the heart of Martin Heidegger’s philosophy of being was his notion of the “clearing”. The clearing is much more than just a space where something has been cleared away. It is an opening through which entities other than ourselves can emerge out of hiddenness, or are made visible by a bringing into the light. In one sense the clearing is the place or site where such unconcealment occurs, in the presence of the human form of being that Heidegger calls Dasein. In another sense Dasein *is* the clearing.

Die woud verteenwoordig *syn*, die oopte verteenwoordig die “plek” waar syn in verskyning tree, naamlik die mens (*Dasein*) self, en die woudpaaie staan vir *denke*. Die woudpad na ’n oopte verteenwoordig ’n “denk-pad” wat in ’n oop ruimte vir denke uitmond, terwyl ’n doodlooppad na ’n denkweg verwys waar sodanige oop denkruintes nie (meer) gevind kan word nie. In teenstelling hiermee – so sou jy kon byvoeg – stel ’n snelweg deur die woud gebruiklike denkwêë voor waar dinge so konvensioneel vanselfsprekend is dat aktiewe denke oorbodig is, omdat daar reeds namens almal “gedink” is. Dit volg dus dat die taal waarin sodanige konvensionele denkpaaie neerslag vind, die taal is waarin syn in die banale “allegaagsheid” daarvan teëgekrom word.

Ten einde die syn van dinge opnuut na vore te roep – of in “onverborgeneheid” te laat verskyn, soos Heidegger dit sou stel – moet ’n mens al denkend alledaagse “dubbelsinnigheid” (*Zweideutigkeit*), “nuuskierigheid” (*Neugier*) en “gekleets” (*Gerede*) ophef (Heidegger, 1978: 210-219) en taal op syngorieënteerde wyse artikuleer. Laasgenoemde drie begrippe is konstitutief van wat Heidegger in *Zein und Zeit* van 1927 (1978:169-219) “allegaagsheid” noem, en wat ’n onvermydelik “onoutentieke” menslike bestaanswyse daarstel, ’n toestand waarin alle mense deurentyd leef, en wat slegs by wyse van uitsondering op bepaalde tye oorstyg kan word, wanneer ’n mens jou eie eindigheid en sterflikheid “vasberade” kan konfronteer, en sodoende jou “syn-tot-dood” kan aanvaar (Heidegger, 1978: 299-311). Filosofie en die kunste is denk- en synswyses wat – ofskoon dit geen waarborg bied nie – ’n mens in ’n relatief-bevoorregte posisie van refleksie plaas om op sodanige wyse die bedwelmende uitwerking van “allegaagsheid” te bowe te kan kom.

Teen hierdie agtergrond is dit meer verstaanbaar dat die denk- en taalomgewing van ’n NAWG-konferensie bevorderlik sou wees vir die soort denke en spreke waar die “huis van syn” aktief in bewaking geneem kan word. Waarom? Aangesien verwante tale tydens hierdie verrigtinge gepraat word, moet deelnemers deurentyd daarop bedag wees om reflektief (en refleksief) met die idiomatiese uiteenlopendheid van Nederlands en Afrikaans rekening te hou. Al is dit so dat die vryheid om in jou eie taal te kommunikeer ’n mens se tong as’t ware vlerke gee, is dit onvermydelik dat ’n dialogiese patroon van interaksie tydens die vraag-en-antwoord-struktuur van bespreking rondom filosofiese temas sou ontstaan. Vandaar die noodsaaklikheid van denke, nie alleen wat die redenasie rondom filosofiese temas betref nie, maar ook sover dit die taalartikulering van vrae en antwoorde betref.

Neem byvoorbeeld die volgende twee aanbiedings van Nederlandse en Vlaamse kollegas, onderskeidelik – dié van Emanuel Rutten (“Retorica en vorming”) en van Mark Wildschut (“Vorming en vertaling”) tydens ’n NAWG-konferensie in Leiden, Nederland, etlike jare gelede (Olivier, 2019). Rutten het op een van die blinde vlekke van antieke Griekse filosofiegeskiedenis gekonsentreer, naamlik die verstommende rol van die “wysheidstradisie” wat die verskyning van filosofie in die 6de eeu v.C. voorafgegaan het. Hierdie voorfilosofiese tradisie onder die antieke Grieke is gekenmerk deur die prioriteit wat daarin aan retorika (die linguistiese kuns van oorreding), eerder as aan filosofie (die soeke na waarheid), gegee is. Terselfdertyd, so het Rutten aangetoon, is daar ook by filosofie aangeleun, wat die belange van waarheid bevorder het.

Kortweg het sy argument – sover as wat ek as Afrikaanssprekende sy snelle Nederlandse spreektempo kon verstaan – daarop neergekom dat Romeinse denkers soos Cicero en Quintilianus, wat op die vergete Griekse wysheidstradisie kommentaar gelewer het, ’n belangrike insig geboekstaaf het wat, by nadenke, eintlik vanselfsprekend voorkom. Dit het te make met die besef van die noodsaaklikheid om retoriese kundigheid met filosofiese kennis te kombineer ten einde waarheid effektief te bevorder. Sodanige retoriese sofistisering het volgens die wysheidsdenkers nie slegs met die regte woordkeuse te doen gehad nie, maar ook met die benutting van die gebare-potensiaal van die menslike liggaam in die geheel daarvan (tot op die punt van teatraliteit), asook met die volle klankspektrum van ’n mens se stem. Beknop gestel, kan beweer word dat, volgens die antieke wysheidstradisie, nóg ’n retorikus wat nie oor kennis beskik, nóg ’n filosoof sonder retoriese vaardighede, in die praktyk die mas sou kon opkom.

Rutten se welsprekendheid, asook sy ooglopend goed-gefundeerde aanbieding was ’n tydenootlike beliggaming van die antieke wysheidstradisie se leerstellings, soos via Romeinse kommentators aan ons oorgedra. In weerwil van die idiomatiese verskille tussen Nederlands

en Afrikaans – of moontlik juis vanweë hierdie verskille, wat ’n Afrikaanssprekende uitgedaag het om reflektief na die spreker te luister – was dit ’n genot om na hom te luister en gedurende die daaropvolgende bespreking op die fynere nuanses van sy argument in te gaan. Die vereiste, om vlot en oortuigend te praat, en terselfdertyd op die epistemiese bronne van ’n breë spektrum van dissiplines staat te maak, is nie maklik haalbaar nie. Desnietemin was Rutten se referaat ’n tydige herinnering, dat die oortuigingskrag van ’n filosofiese argument nie alleen van die intellektuele inhoudskwaliteit daarvan afhanklik is nie, maar ook van die gepaardgaande retoriese “uitvoering” (of “optrede”).

Juis omdat hierdie aanbieding sowel die filosofiese as retoriese aspekte van interpersoonlike kommunikasie, soos onder andere tydens konferensies, beklemtoon het, was die daaropvolgende bespreking, en selfs die voortgaande gesprek gedurende teetyd, des te meer genotvol vanweë die linguïstiese vindingrykheid wat dit van gespreksgenote geveeg het. Dit was asof ’n mens die geleentheid gegun is om daardie kamer van die “huis van syn” waarin jy jou bevind het, deeglik onder die loep te bring – om sover moontlik die meubels, versierings, kunswerke en ander ornamente van naderby te besigtig en in jou eie taal te identifiseer en inventariseer.

Wildschut se referaat oor “Vorming en vertaling” het tematies goed aangesluit by dié van Rutten. Hy het met die gesag gepraat van iemand wat Heidegger se *Sein und Zeit* (in 1927 gepubliseer) – berug vir die hermeneutiese moeilikheidsgraad daarvan – sowel as Oswald Spengler se oënskynlik onheilspellende *Untergang des Abendlandes* (van 1918) in Nederlands vertaal het. Gevolglik was lede van sy gehoor nie juis in ’n posisie om skepties te staan teenoor sy bewering, dat ’n vertaler voor ’n feitlik-onbegonne taak staan wanneer hy of sy ’n “vreemde” teks benader nie. Volgens Wildschut moet ’n vertaler die verskeidenheid van moontlike ekwivalente van ’n woord, ’n frase, ’n sin en selfs ’n paragraaf in oënskou neem ten einde op die beste vertaling daarvan te besluit. Hy of sy staan voor hierdie hermeneuties-interpretatiewe opgawe, omdat die verhouding tussen deel en geheel (wat semantiese betekenisvariasies betref) gedurig ten opsigte van volkstaal- en idiomatiese oorwegings in albei die betrokke tale verskuif. Die rede hiervoor, volgens Wildschut, is dat die noukeurigste interpretatiewe benadering van ’n uitdrukking in die idiomatiese status daarvan geleë is, waarvan die ekwivalent in die ander taal gevind moet word, wat dikwels geen maklike taak is nie. Bowendien word hierdie saak nog meer bemoeilik, hoe verder in die verlede die verskyningsdatum van ’n teks is – immers: die betekenis van die konstitutiewe sinne (asook hul sintaks) van ’n teks weerspieël vermoedelik die verband tussen woorde, sinne en die outeur se ervaring van die tyd waarin die teks geskryf is.

Slot

In die lig van die voorafgaande kan met reg volstaan word met die stelling dat konferensies soos dié van die NAWG, miskien juis vanweë die ambivalente struktuur daarvan – waar deelnemers aan die hand van nie-identiese, dog verwante tale met mekaar kommunikeer – die taalruimte skeep waar genot-volle, denke-georiënteerde en wedersyds verrykende gesprekke plaasvind en gedy. Hierdie taalruimte kan verder as die beliggaming van Heidegger se suggestiewe idee van taal as die “huis van syn” begryp word, wat deur “denkers en digters” bewaak word. Soos hier bo gedemonstreer, kan die kommunikatiewe interaksies tussen deelnemers aan hierdie konferensies met reg in die kader van sodanige bewakingshandelinge geplaas word. Die feit dat hierdie aanbiedings en die daaruit-voortvloeiende besprekings in ’n mens se eie taal geskied, en bowendien in ’n ruimte waar die invloed van ’n steeds-

Amerikaniserende, Engels-gedomineerde wêreldkultuur tot 'n minimum beperk is, maak daarvan 'n besonder genotvolle ervaring.

BIBLIOGRAFIE

- Edgeworth, M. 2006. The clearing: Heidegger and excavation. Studio Michael Shanks – Stanford: <https://web.stanford.edu/group/archaeolog/cgi-bin/archaeolog/2006/09/01/the-clearing-heidegger-and-excavation/> (Toegang 7 Maart 2024.)
- Gadamer, H-G. 2004. *Truth and Method*. Second, revised edition. Vert. hersien. Weinsheimer, J & Marshall, DG New York: Continuum.
- Hardt, M & Negri, A. 2001. *Empire*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Heidegger, M. 1971. *On the Way to Language*. Vert. Hertz, P. New York: Harper & Row, Publishers.
- Heidegger, M. 1998. Letter on Humanism. In Heidegger, M. *Pathmarks*. McNeill, W. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 239-276.
- Heidegger, M. 2002. *Off the Beaten Track*. Vert. Young, J & Haynes K. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, E. 1989. *Lost in Translation: A Life in a New Language*. New York: Penguin (e-book version).
- Kuhn, T. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lindstrom, L. 2018. Cargo Cults. In *The Open Encyclopedia of Anthropology*, ed. Stein, F.: <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/cargo-cults> (Toegang 7 Februarie 2024.)
- Olivier, B. 1984. Die logiese struktuur van 'n paradigma (The logical structure of a paradigm). *South African Journal of Philosophy*, (Special edition on the Philosophy of Science) 3:93-99.
- Olivier, B. 1998. Heidegger and architecture – Preliminary remarks. In Olivier, B. *Critique, Architecture, Culture, Art*. Collected Essays. Port Elizabeth: University of Port Elizabeth, pp. 23-46.
- Olivier, B. 2009. Lacan and the discourse of capitalism: Critical prospects. *Phronimon: Journal of the South African Society for Greek Philosophy and the Humanities*, 10 (1):25-42.
- Olivier, B. 2017. An important conference for Afrikaans in Europe. Posted on the *Mail & Guardian's* Thought Leader site, 15 June: <https://thoughtleader.co.za/an-important-conference-for-afrikaans-in-europe/> (Toegang 7 Maart 2024.)
- Olivier, B. 2019. Another important European conference for Afrikaans-speaking philosophers. Posted on the *Mail & Guardian's* Thought Leader site, 28 May: <https://thoughtleader.co.za/another-important-european-conference-for-afrikaans-speaking-philosophers/> (Toegang 7 Maart 2024.)
- Olivier, B. 2019a. Decolonisation, identity, neo-colonialism and power. *Phronimon, Journal of the South African Society for Greek Philosophy and the Humanities*, 20:1-18.
- Online etymology dictionary. Geen datum. Paradigm (n.) <https://www.etymonline.com/word/paradigm> (Toegang 7 Maart 2024.)